

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ УЧНІВ У НАВЧАННІ

Олена Пометун,

*доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна*

Питання духовної безпеки української нації, що передбачає захист і утвердження її домінуючих цінностей, в умовах війни набувають для українського суспільства все більшої актуальності та ваги. З одного боку, збереження українського національного духовного досвіду, його величезного потенціалу є запорукою національної самосвідомості і самоідентифікації громадян української держави, суспільної злагоди й консолідації, а іншого – цілеспрямоване впровадження в національну свідомість чужих цінностей, стереотипів мислення і поведінки, над чим вперто працює пропаганда росії, є суттєвою загрозою національній безпеці держави, адже це руйнує ментальність народу, нівелює, знищує національну ідентичність. До тих загроз в умовах війни додаються суб'єктивні деструктивні впливи на духовну сферу особистості, зокрема негативна спрямованість інформації в деяких українських ЗМІ, складна моральна ситуація в родинях, пов'язана із втратами людськими та матеріальними, відсутність життєвої і професійної перспективи, песимістичні прогнози на майбутнє, падіння життєвого рівня більшості населення та ін.

Складність поточної ситуації вимагає від української держави, громадянського суспільства системної роботи із духовної безпеки наших громадян. Очевидна потреба у чіткій стратегії формування загальнонаціональної системи цінностей, становлення і розвитку духовності та культури українського суспільства, ефективна мовна політика та політика національної пам'яті, підтримка єдиного (що не виключає його різноманітності) інформаційно-культурного простору України і його захисту від ворожих впливів, належного законодавчого регулювання цих сфер та контролю за дотриманням чинних правових норм.

У контексті зазначеної проблеми надважливим механізмом гарантування духовної безпеки українського суспільства є шкільна освіта як сталий соціальний інститут, завданням якого є передання культурних цінностей, норм, ідеалів наступним поколінням задля забезпечення спадкоємності і духовного розвитку молоді. Саме можливості освіти зберігати специфіку вітчизняної духовності і культури дозволяють розглядати її як запоруку духовної безпеки українського суспільства, оскільки без збереження самобутності народ не зможе існувати в світовій системі культур і цивілізацій. Духовна безпека молоді як окреме освітнє завдання вимагає послідовної реалізації особистісно орієнтованої моделі навчання, ядром якої є дитиноцентризм, повага до особистості учня, сприяння його моральному самоусвідомленню та розвитку емоційно-ціннісної сфери: моральних

установок, ставлень і ціннісних орієнтацій, естетичних поглядів, соціально-політичних переконань і національної ідентичності [1].

Особистісно орієнтована освіта, заснована на цінностях, наголошує на розвитку особистості кожного учня, який дозволив би йому розбудовувати своє продуктивне та щасливе майбутнє, ефективно розв'язувати проблеми, адаптуватись до мінливих життєвих сценаріїв, одночасно ефективно виконуючи свої соціальні, моральні та громадянські обов'язки. Важливість ціннісного виховання обумовлює фізичний та емоційний розвиток особистості, здатність спілкуватись і співпрацювати, бути патріотом та толерантно поводитись тощо. Отже, сьогодні особистісно орієнтована модель освіти набуває ознак і характеристик освіти цінностей, оскільки це:

- прищеплює учням основні моральні цінності, такі як доброта, співчуття та співпереживання, відповідальність, патріотизм тощо;
- сприяє їхньому навчанню приймати правильні рішення в складних ситуаціях;
- забезпечує позитивне спрямування особистості й поведінки учнів, оскільки їх навчають правильних цінностей та етики;
- допомагає учням знайти своє справжнє призначення – служити суспільству та робити все можливе, щоб стати кращою версією себе.

Обов'язковим є розроблення у закладах освіти психолого-педагогічного супроводу духовного й ціннісного розвитку дітей і молоді, що проєктується з урахуванням їх вікових й індивідуальних особливостей та механізмів духовного становлення особистості [2]. Такий тип освіти слід розглядати не як окреме завдання, а як щось, що має бути невід'ємним елементом системи освіти.

Формування цінностей і ставлень учнів має бути важливим елементом загальної середньої освіти через вивчення та викладання різних навчальних галузей/предметів і надання їм відповідного навчального досвіду. Коротко проілюструємо це на прикладі шкільної історичної освіти, що посідає окреме місце в системі шкільної освіти з погляду її ціннісного потенціалу й покликана забезпечити взаємодію між поколіннями, сприяти становленню особистості учня як суб'єкта конкретно-історичного процесу, громадянина-патріота, який керується в своєму житті та діяльності загальнолюдськими та національними цінностями. Цьому сприяє спеціальна методична робота із розвитку аксіологічного складника свідомості особистості школяра. Аксіологічну спрямованість навчання історії варто розуміти як здатність учнів формулювати власні оцінки і версії історичного процесу, спираючись на систему духовних цінностей і ціннісних орієнтацій українського суспільства. Критеріями її розвитку виступають такі вміння учнів:

- порівнювати й оцінювати факти та діяльність історичних осіб із позиції загальнолюдських та національних цінностей;
- формулювати власні оцінювальні судження щодо суперечливих і вразливих питань історії;

– виявляти інтереси, протиріччя в позиціях соціальних груп і окремих осіб та їх роль в історичному процесі, тенденції та напрями історичного розвитку;

– оцінювати різні версії подій минулого, визнаючи, що деякі джерела є необ'єктивними [3].

Важлива роль у розвитку в учнів означених вище вмінь і ставлень, ціннісних орієнтацій належить підручнику з історії. Це насамперед потребує включення у зміст підручника сюжетів, що розкривають загальнолюдські та національні цінності, наприклад пов'язані з внеском України у світову культуру, кращими людськими якостями діячів української історії, волелюбністю і демократизмом українського народу тощо.

Водночас відбір та структурування всього змісту підручника необхідно проводити із урахуванням психологічного механізму формування цінностей особистості (тобто учням потрібно надавати факти про те, якими були потреби, мотиви, інтереси людей, які створили такі цінності і прагнули втілити їх у життя, як вони ставились до світу і як діяли в конкретному часі та просторі). Звісно, зміст підручника має бути полікультурним, тобто розкривати духовну та культурну спадщину, традиції народів, взаємозбагачення, багатомірність духовного і культурного простору минулого та сучасності України через діалог культур. Це дасть учням і вчителю простір для порівняння та виражених оцінок, висловлюваних у процесі обговорення та навчальної дискусії, аргументованого висловлювання і захисту учнями власної позиції, що відкриває шлях до формування стійких переконань школярів та їхньої системи цінностей, духовного світу особистості. Такий підхід до навчання історії надає учням «відчуття сенсу навчання», відкриває шлях додаткової мотивації до того, що людина має робити протягом життя, у чому полягають її моральні, громадянські, сімейні та ін. обов'язки.

Щодо технологій навчання, то для розв'язання цих завдань вони мають бути такими, щоб забезпечити когнітивну активність дітей, чітку і ясну процесуальність організації навчання та його результативність, зокрема розвиток ціннісно-духовної сфери особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Легун О. М. Роль цінностей і ціннісних орієнтацій у розвитку особистості. *Проблеми загальної та педагогічної психології* : збірник наукових праць інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПНУ / за ред. С. Д. Максименка. Київ : НАПНУ, 2010. Т. XII, Ч. 4. С. 241–247.

2. Помиткін Е. О. Психологія духовного розвитку особистості : монографія. Київ : Наш час, 2005. 280 с.

3. Пометун О. І. Гупан Н. М., Власов В. С. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі : методичний посібник. Київ : ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. С. 125–149. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/712706/1/> (дата звернення: 14.02.2024).